

Grupo de Estudios de Asociacionismo y Sociabilidad (GEAS), *España en sociedad: Las asociaciones a finales del siglo XIX*, Cuenca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 1998, 229 ps.

Com és conegut, en les últimes dècades hem assistit a una eclosió dels estudis sobre *sociabilitat* que, en alguns casos (com el francès, a partir dels estudis ja clàssics d'Agulhon), ha portat a la seua consolidació com a àmbit historiogràfic. No obstant això, l'aplicació d'aquestes perspectives a la historiografia de l'Espanya contemporània es troba encara en fase inicial. Tot i l'existència de suggestius (encara que escassos) treballs en eixa línia d'investigació, així com l'interès creixent dels historiadors socials autòctons per aquesta qüestió, continua essent vàlid, d'alguna manera, el panorama traçat per Jordi Canal a l'article publicat a les pàgines d'*Historia Contemporània* el 1992. L'historiador català assenyalava que la part més important de les investigacions sobre el tema corresponia fins aleshores a les aportacions de l'hispanisme francès i de determinats antropòlegs.

Tradicionalment, han estat les associacions (polítiques, sindicals, culturals, recreatives, etc.) les que més han ocupat l'atenció dels historiadors de l'Espanya contemporània. Dissortadament, aquests treballs s'han limitat en molts casos a mostrar la història «institucional» d'aquestes entitats, amb el doble perill de caure en el descriptivisme i el localisme als quals feia referència Canal. Sols recentment, i seguint una evolució pareguda a l'experimentada a França, els historiadors socials espanyols semblen haver centrat també el seu interès en aquelles manifestacions menys formalitzades de la vida social: formes d'oci i d'esplai (cafès, tavernes, prostitució, espectacles, esport), activitats culturals, espais de trobada i relació a les ciutats i als nuclis rurals (el carrer, el lloc de treball, etc.), sociabilitat festiva, vida familiar i domèstica, etc. En scrien un exemple els treballs de Jorge Uría sobre l'oci a l'Astúries de finals del segle XIX i principis del XX.

Actualment, doncs, no tenen gaire sentit els treballs al voltant de la sociabilitat obreira, per exemple, que aborden únicament l'anàlisi dels cercles i entitats creats pels treballadors (societats de resistència o sindicats, cooperatives, ateneus, etc.) i que deixen de banda l'estudi de les expressions informals d'aquella. Convé tenir present que els espais i les formes de sociabilitat són múltiples i diversos, i no es redueixen de cap manera al marc de les associacions.

Això no ha de conduir, però, a l'abandonament de l'anàlisi de la «sociabilitat organitzada», la qual cosa mutilaria sense remei qualsevol aproximació global a un estudi de la sociabilitat. Tampoc no resulta escaient retenir una imatge massa uniforme de les associacions, normalment versàtils i polifuncionals. Convindria, al contrari, intentar centrar l'atenció principal, no tant sobre la història institucional i l'estructura formal d'aquestes, sinó sobre la sociabilitat que els dóna sentit, el sistema de relacions que s'articula en eixos llocs i les formes que adopta (pràctiques socials, culturals, etc.).

Així mateix, deixar de banda l'estudi del societarisme constitueix un error, sobretot perquè encara ens queda un important camí per recórrer en el nostre coneixement de les xarxes associatives de l'Espanya contemporània. Sense anar gaire lluny, en la mateixa catalogació d'aquestes entitats. Em referesc concretament a la necessitat de treballs d'inventari i estadístics que vagen perfilant el mapa d'aquestes xarxes al llarg dels segles XIX i XX. Un exemple n'és la línia oberta per Pere Solà a Catalunya, amb el seu estudi sobre Barcelona i les comarques pròximes (recentment també sobre Tarragona), elaborat a partir de les dades proporcionades pel Registre d'Associacions del Govern Civil d'aquesta província.

En aquesta mateixa direcció s'inscriu el treball dut a terme pel GEAS (*Grupo de Estudios de Asociacionismo y Sociabilidad*), integrat per diversos investigadors del Departament d'Història de la Universitat de Castella-La Manxa: Francisco Alía Miranda, Manuel Ortiz Heras, Isidro Sánchez Sánchez, Angel Ramón del Valle Calzado y Rafael Villena Espinosa. La hipòtesi inicial d'aquests autors és que, enfront de les idees tradicionals sobre l'escassa tradició associativa a l'Estat espanyol, «*si existe en este país una notable dinámica de sociabilidad que acaba cristalizando en la constitución de asociaciones de muy diversa índole*». Potser el problema es troba, en opinió dels membres del GEAS, en l'aplicació un tant indiscriminada de models explicatius foranis per tal de mesurar aquest grau de sociabilitat, de la mateixa manera que es va fer en altres discussions historiogràfiques (revolució burgesa, industrial, etc.).

Una de les aportacions més interessants d'aquest llibre és l'ús d'una font escassament utilitzada pels investigadors d'aquestes qüestions. Es tracta de l'*Anuario del Comercio, de la Industria...*, publicat per l'editorial Bailly-Baillièrre des de 1879, i convertit a partir de 1912 en l'*Anuario General de España (Bailly-Baillièrre-Riera)*. Aquesta publicació —editada amb prou periodicitat fins als anys setanta del nostre segle— forneix abundant informació sobre les activitats comercials, industrials i de serveis desenvolupades a les distintes províncies espanyoles. Els membres del GEAS prenen l'edició de 1895 d'aquest anuari per a elaborar un treball de caràcter estadístic i quantitatiu sobre la trama d'associacions existent a Espanya en aquell any. L'eix central del seu llibre és l'anàlisi general, així com regional (per comunitats autònomes), de les dades proporcionades per l'*Anuario*. Lògicament, les mancances més importants d'aquest estudi són les derivades de l'única font sobre la qual es fonamenta. Els mateixos autors en subratllen algunes: inexistència d'informació sobre el funcionament intern d'aquestes entitats (ni tan sols sobre els estatuts, nombre de socis, etc.), dificultat de classificar-les d'acord amb les categories emprades en la publicació («café», «casino», «centre», etc.) o la impossibilitat de reflectir adequadament la polifuncionalitat i versatilitat habitual d'aquestes societats: ¿es tractava de entitats polítiques, instructives, recreatives, professionals, etc.?

Entre les conclusions generals aportades per aquesta investigació podem esmentar, per exemple, que Catalunya, Andalusia i la Comunitat Valenciana ocupen els primers llocs pel que fa a quantitat absoluta d'associacions (amb percentatges del 23,7%, 20,4% y 9,3% del total estatal, respectivament). Més discutible resulta l'aplicació per part d'aquests historiadors de conceptes creats *ad hoc*, com «grau de sociabilitat» (producte de la divisió del nombre de habitants per la quantitat de societats existents) o «grau de dispersió» (resultat de la relació entre el nombre de municipis d'un espai administratiu amb la quantitat de les localitats amb associacions). Caldria preguntar-se sobre la validesa metodològica d'aquests índexs, que situen per exemple la Rioja i les Balears (amb un total de 68 i 111 societats, respectivament) en el segon i tercer lloc quant a «grau de sociabilitat», per damunt de comunitats com Andalusia (amb 813) o la Comunitat Valenciana (369).

Més interessant resulta l'estudi de la tipologia d'eixes societats. Les més abundants a l'Espanya de finals del segle XIX, segons aquesta font, eren els casinos, cercles, societats industrials-mercantils i recreatives. De nou, Catalunya, Comunitat Valenciana i Andalusia són les comunitats que mostren una major diversitat tipològica. El treball es completa amb un revisió històrica i lingüística dels diferents termes relacionats amb l'associacionisme, mostrant l'evolució d'aquests conceptes a partir de la seua definició en diferents diccionaris des de principis del segle XVIII fins a l'actualitat. Així mateix, podem trobar a l'apèndix un inventari de totes les entitats reflectides a l'*Anuario*, ordenades per comunitats autònomes i províncies.

En definitiva, es tracta d'una visió molt general i panoràmica, com reconeixen els propis investigadors del GEAS, amb un criteri extensiu més que no intensiu. S'hi troben a faltar conclusions més elaborades i menys condicionades per la lògica estadística. No obstant això, el mèrit principal d'aquesta recerca és mostrar les possibilitats de determinades fonts (en especial el mencionat *Anuario*) per a apropar-nos al coneixement de la trama d'entitats i societats existents a l'Espanya dels segles XIX i XX. Abans d'endinsar-nos en altres territoris de l'estudi de la sociabilitat, no serà sobrer que es recorde la necessitat d'aquest tipus d'investigacions per a mostrar el perfil de l'associacionisme ibèric contemporani.

JAVIER NAVARRO NAVARRO
Universitat de València